THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH'S TREASURE IN MOSCOW

Claudiu Cotan
Assoc. Prof., PhD, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: In August 1916, the Romanians joined the war under the diplomatic pressure of the Entente, fully confident that the military actions planned in the Balkans and Dobrudgea will provide the Romanian army the advantage of a fast offensive in Transylvania, the province that the Romanian Government wanted to join to the country after the conflicts ended. The military and political plans failed and the Romanians suffered defeats on the front of Transylvania and Dobrudgea. Afraid of the enemy's occupation, the Great Headquarters charged the director of the Museum of Art of Bucharest, Alexandru Tzingara Samurcas, to make the inventory of the precious church objects of the monasteries and churches of Romania to be saved from the hostilities of the war. Alexandru Tzingara Samurcas gathered the most important church objects of the monasteries of Moldova not to be devastated by the Russian soldiers. Samurcas started inventorying the church objects of the monasteries and churches of Muntenia, which were transported in chests to Iasi, to the seat of the Metropolitanate of Moldova and Suceava. The seven chests of precious church objects, expensive fabrics, icons lamps, crosses and silver and gold vessels were sent to Russia, together with the Treasure of the National Bank of Romania consisting of 93 tons of gold, as well as the queen's jewels and precious private treasures. Unfortunately, the communist authorities installed at Moscow confiscated Romania's Treasure and, in the course of time refused to talk about it. Today, only the diplomatic negotiations may give Romania the hope that this Treasure will ever come back to Bucharest.

Keywords: treasure, church objects, monastery, churches, war, abbot, metropolitan

Guvernul României a fost cuprins de teamă în toamna anului 1916, când Armata română, contrar aşteptărilor, a suferit înfrângeri în Transilvania şi Dobrogea. Reuşitele militare din luna august au fost repede înlocuite cu retragerea din faţa ofensivei militare declanşată de Puterilor Centrale. Zdrobită de puternica ofensivă germană şi austro-ungară, dar şi de victoriile bulgarilor din Dobrogea, Armata şi autorităţile româneşti în frunte cu regele Ferdinand s-au retras la Iaşi. O mare parte din ţara noastră a intrat sub ocupaţia duşmană. Pentru ca Tazaurul României să nu ajungă în mâna armatei duşmane s-a hotărât ca acesta să fie transportat la Iaşi şi apoi expediat în Rusia, la Moscova.

Premierul I. I. C. Brătianu a fost sfătuit de unii bancheri să nu accepte transportul, dar în cele din urmă Tezaurul Băncii Naţionale a României a luat drumul străinătăţii. Valoarea tezaurului în aur a fost de 314.580.456,84 de lei, conform declaraţiilor Băncii Naţionale a României. În acelaşi timp cu Tezaurul Băncii Naţionale au fost depuse, spre expediere, în două casete şi bijuteriile reginei Maria, menţionându-se în protocolul de preluare valoarea declarată de 7.000.000 de lei aur. Casetele purtau sigiliile Băncii Naţionale şi toate vagoanele au fost închise cu lacăte şi sigilate cu câte două sigilii, unul al guvernul imperial rus, iar celălalt al Băncii Naţionale a României. După încărcarea tezaurului a fost încheiat un protocol în trei exemplare originale: unul pentru reprezentantul rus, altul pentru ministrul român de finanţe, iar cel de al treilea pentru delegaţii Băncii. La 21 decembrie 1916, tezaurul a ajuns la Moscova, unde a fost

întocmit un protocol provizoriu de recepţie a casetelor ce au fost depozitate în Palatul Kremlin, într-un spaţiu al Băncii de Stat din Moscova. La 9 ianuarie delegaţii români şi cei ruşi au început operaţiunea de inventariere ce s-a încheiat la 4 februarie 1917. După inventariere s-a constatat că Tezaurul Băncii Naţionale a României era închis în 1738 de casete, la care se adougau şi cele două casete cu bijuteriile reginei. La 16 februarie 1917 s-a încheiat un protocol definitiv[1].

În iulie 1917 a fost trimis la Moscova cel de-al doilea transport al Băncii Naţionale a României, ce conţinea 188 de casete în valoare de 1.594.336.721,09 lei. De această dată s-au semnat două protocoale, unul de către Stanislav Poklensky Koziell, ministrul rus, N. Titulescu, ministrul de finanţe român şi delegaţii Băncii Naţionale, iar cel de-al doilea a fost semnat de către Stanislav Poklensky Koziell, N. Titulescu, C. Ionescu, directorul Casei de Depuneri, G. Zaharia, casier general şi N. Lupu, membru al Consiliului de Administraţie al Casei de Depuneri. Fiecare protocol a fost semnat în trei exemplare originale. Dacă pentru primul transport există justificarea necunoaşterii situaţiei politice de la Moscova, aprobarea celui de-al doilea transport a fost una dintre cele mai mari erori săvârşite de politicienii români în timpul Primului Război Mondial.

Gândul că va fi un război de durată a determinat Consiliul de Miniştrii să ia unele hotărâri legate de inventarierea materiilor prime, între care şi metalele ce se găseau în mănăstiri sau în biserici. În diferite arhive bisericeşti se mai păstrează rapoarte întocmite de protoierei care îl înştiinţau pe mitropolitul primat Conon Arămescu Donici de situaţiile existente în mănăstiri şi parohii, care în procese-verbale precizaseră ce obiecte de metal aveau în proprietate. De multe ori mănăstirile cereau ca obiectele din aramă să nu le fie confiscate de autorităţi, fiindu-le necesare activităţilor pe care acestea le desfăşurau pentru propria existenţă[2]. Stareţii şi stareţele mănăstirilor au înaintat Mitropoliei de la Bucureşti rapoarte cu privire la obiectele de aramă pe care acestea le aveau[3]. În timpul ocupaţiei germane, Mitropolia de la Bucureşti a cerut ca fiecare mănăstire şi biserică să întocmească procese-verbale cu bunurile şi obiectele bisericeşti de valoare pe care le aveau. În aceste documente au fost trecute inventarele cu iconele, vasele liturgice, candelabrele, candelele, sfeşnicele şi veşmintele de valoare. Cu ajutorul acestor inventare cunoaştem astăzi ce obiecte bisericeşti deţineau locaşurile ortodoxe în timpul războiului.

Ameninţarea ocupaţiei duşmane a determinat Marele Cartier General al Armatei române să treacă la salvarea obiectelor bisericeşti valoroase prin vechimea lor sau a celor confecţionate din metale preţioase, pe care să le transporte apoi într-un loc sigur. Situaţia din Moldova şi teama de soldaţii ruşi influenţaţi de propaganda bolşevică au făcut ca această acţiune să înceapă în mănăstirile moldoveneşti. În urma hotărârii Marelui Cartier General, delegatul Alexandru Tzigara Samurcaş a început inventarierea şi transportul în siguranţă a obiectelor de artă ce se găseau în bisericile şi mănăstirile ortodoxe. Samurcaş nota despre misiunea sa: „La 10/23 oct. ziua de naştere a reginei Maria, fiind la dejun la familia regală, suveranul, îngrijorat de cotropirea tot mai insistentă a trupelor ruseşti, temându-se ca ei, cunoscând valoarea odoarelor noastre bisericeşti să nu şi le însuşească, mă întrebă dacă aş consimţi să le salvez, începând cu locaşurile din Moldova, cele mai expuse unei eventuale cotropiri moscovite. Primind misiunea, a doua zi chiar, principele

[1] Viorica Moisuc, *Românii şi politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc „păstrat" la Moscova (Studiu şi Documente)*, Edit. Demiurg, Iaşi, 2013, p. 94; Vezi Mihai Gr. Romaşcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Edit. Globus, Bucureşti, 1934; Vezi Viorica Moisiuc, Ion Calafeteanu, C-tin Botoran, *Tezaurul României la Moscova. Documente (1916-1917)*, Edit. Globus, Bucureşti, 1993.

[2] Arhiva Naţională Istorică Centrală, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (ANIC, MCIP), fond Direcţia Contabilităţii, Dosar nr. 223/1916, f. 18.

[3] ANIC, MCIP, fond Direcţia Contabilităţii, Dosar nr. 223/1916 (doc. 12 mai 1916), f. 33.

Carol conducându-mă la Casa Şcoalelor, unde era sediul comandamentului cercetaşilor, pe care îi conducea, îmi înmână „ordinul permanent nr. 30 al Şefului Stat Major General (sect. I Biroul operaţii) semnat de generalul Iliescu, prin care mă însărcina, din Înalt Ordin, „a inventaria şi transporta tezaurile mănăstirilor din ţară liberându-mi-se într-acest scop permisele de liberă circulaţie şi, înlesnirea mijloacelor pentru executarea însărcinării". A doua zi m-am prezentat generalului Prezan, comandantul Armatei de Nord, la Bacău, primind permisiile de circulaţie în limba română şi rusă, precum şi un soldat vorbind limba năvălitorilor, spre a nu fi expus să mi se rechiziţioneze automobilul, pus la dispoziţie de minister. Din referatul prezentat la 8/21 nov., şefului M. S. M. G. de la care emana însărcinarea, precum şi din celelalte procese-verbale încheiate la mănăstirile cercetate, dosarul cuprinzând 35 file ale actelor originale a fost înaintat şi Ministerului cultelor prin adresa Muzeului nr. 4, 6 nov. 1916, dar n-a fost înregistrat, după repetata mea insistenţă, decât în 22 martie 1917 sub nr. 45853"[4]. Arhiepiscopul catolic Raymund Netzhammer aminteşte şi el despre acest moment: „Cartierul General Român l-a mai însărcinat pe domnul profesor cu încă o chestiune extreme de important. Trebuia să colecteze comorile bisericilor şi mănăstirilor româneşti din Muntenia şi din Moldova pentru a fi puse în siguranţă. Cum însă punctele de vedere ale ministrului cultelor şi ale mitropolitului Moldovei nu corespundeau cu acelea ale prietenului meu şi cu ale celor care îi dăduseră această însărcinare, s-au ivit o serie de dificultăţi şi chiar scene"[5]. Prelatul catolic pomeneşte în memoriile sale de greutăţile pe care Samurcaş le-a întâmpinat în timpul misiunii sale, mai cu seamă la Mănăstirea Neamţ unde stareţul a refuzat să cedeze obiectele bisericeşti pe care le deţinea[6]. Stareţul Meletie a prezentat mitropolitului Pimen situaţia tensionată creată la Mănăstirea Neamţ odată de venirea delegatului Marelui Stat Major: „Subsemnatul având în vedere ordinul Înalt Prea Sfinţiei Voastre No 2287 din 13 iulie a.c. prin care ne ordonaţi că nu avem voie sub nici un cuvânt de a elibera nimănui, oricine ar fi şi orice calitate ar avea, obiecte şi odoare bisericeşti, decât în urma înţelegerei între Ministrul Cultelor, A. C. B. şi Sf. Mitropolie oficial comunicată stăreţiei în scris, şi deci am răspuns domnului Samurcaş că nu pot nimic a elibera şi nici nu arăt nimic fără ordinul Înaltei Kiriarhii şi a Casei Bisericei.

Atunci domnul Samurcaş supărându-se a mers la telefon şi a telegrafiat la Marele Cartier, că nu mă supun ordinului aşteptând deslegarea Sf. Mitropolii şi a Casei Bisericii şi cere desluşiri ce să facă...". Stareţul Meletie s-a opus acţiunii lui Samurcaş, dorind să aibe mai întâi aprobarea mitropolitului Pimen. Situaţia tensinată din Mănăstirea Neamţ a dus în final la arestarea stareţului: „În această aşteptare am fost până a doua zi la ora 11 cînd D-l Samurcaş din nou să prezintă în mânăstire însoţit de D-l Maior Kiriac, comandantul companiei de jandarmi din Piatra Neamţ, avînd pe lîngă ei încă trei jandarmi adică: şeful secţiei din Târgu-Neamţ, şeful postului Vânători şi un caporal....

Eu vazând forţa majoră la care nu puteam să mă opun, precum şi considerând, ca o comisie venită în regulă pentru tezaur, am răspuns, că deoarece aţi venit şi d-voastră voi preda tezaurul, după care am telegrafiat Înalt Prea Sfinţiei Voastre sub No 343 aducându-Vă la cunoştinţă că să ridică tezaurul mânăstirei. După aceasta am condus pe D-l Samurcaş la locul unde era depus tezaurul, de unde a ales ce a crezut mai de valoare şi aşezându-le în o ladă de

[4] Vezi Alexandru Tzigara-Samurcaş, *Memorii,* vol. II (1910-1918), Edit. „Grai şi suflet-Cultura Naţională", Bucureşti, 1999.
[5] Raymund Netzhammer, *Episcop în România*, vol. I, ediţie realizată de Nikolaus Netzhammer şi Krista Zach, trad. de George Guţu, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 678.
[6] Vezi Meletie Mitrofor, *Istoria Sfintei Monastiri Neamţu în timpul marelui război 1916-1918*, Tipografia Mănăstirii Neamţu, 1927.

chiparos, s-a încheiat un proces verbal de obiectele ridicate...."[7]. Iritat de atitudinea lui Samurcaş, mitropolitul Pimen i-a adresat lui I. G. Duca, ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice un protest vehement[8].

Pentru ridicarea odoarelor bisericeşti s-au întocmit procese-verbale la fiecare mănăstire sau biserică, cum a fost şi cazul Mănăstirii Slatina: „Azi, 30 octombrie 1916 subsemnaţii întruniţi în baza Ordinului Marelui Cartier General nr. 30 din 11 octombrie 1916 prin care Dl. Tzigara-Samurcaş este însărcinat a transporta tezaurile mânăstireşti ne-am întrunit în archondaria sfântei mânăstiri Slatina, jud. Suceava şi după ce am deschis ascunzătoarea din peretele paraclisului Sfântul Nicolai, unde odoarele erau ascunse, am ales ca mai de preţ următoarele odoare pe care delegatul guvernului le-a ridicat spre a le duce la loc de siguranţă în mod provizoriu. Aceste obiecte sunt: A. biserica mare: 1) una perdea cusută cu fir de la uşile împărăteşti; 2) una perdea mare cusută cu fir de la pridvor; 3) Două candele mici de argint. B. din paraclis: 4) cutia cu capul Sf. Grigore; 5) cristelniţa de argint; 6) un taler de argint; 7) chivot de argint; 8) una cruce mare de argint 1825; 9) o cutie cu sfinte vase de la mitr. Veneamin (4 bucăţi); 10) un engolpion; 11) trei cruci mici (una singură cu scaun); 12) un taler mic de argint; 13) una pereche naracliţe; 14) două perechi cercei de aur; 15) un panaghier; 16) în cutia Sf. Grigore o cruciuliţă cu Sf. Lemn..."[9].

În momentul sosirii lui Samurcaş la Agapia, stareţa mănăstirii a înaintat Mitropoliei Iaşilor următoarea informare: „Prezentându-se în această mânăstire D-l Tzigara-Samurcaş, Directorul Muzeului Naţional Bucureşti, la ora 9 seara şi venind deadreptul la stăreţia mânăstirii, ne-au arătat un Ordin al Marelui Cuartier General.... . La prima dată m-am opus spunând ca nu am Ordinul Înalt Prea Sfinţiei Voastre, şi chiar am făcut o telegramă spre a se da imediat Înalt Prea Sfinţiei Voastre, cum la oficiul din Tg. Neamţ se întâmpină totdeauna greutăţi cu darea telegramelor, aşa s-a întâmplat şi cu noi, neprimindu-ne telegrama până la 8 a doua zi, şi cum D-l Tzigara ne-a spus că D-lui trebuie numai decât să ridice antichităţile fiindcă nu are vreme de pierdut şi că dacă nu-l lăsăm de voie ridică cu forţa, fiindcă este autorizat prin Ordin Înalt şi că este însărcinat a transporta toate antichităţile de pe la mânăstiri la Iaşi să le predea la Mitropolie, atunci m-am decis a merge cu dânsul în biserică şi în faţa Consiliului şi-au luat după inventar obiectele specificate în procesul-verbal menţionat pe verso-pagină.... Stareţa Epraxia Demi[10]". Al. Tzigara Samurcaş a încheiat la Agapia un proces-verbal în care au fost trecute mai multe cruci, o Sfântă Evanghelie din 1646 cu coperţi de argint, o veche icoană cusută cu fir, un stihar diaconesc, două candele vechi de argint şi un stihar diaconesc[11].

La Mănăstirea Secu situaţia a fost cu totul diferită, deoarece stareţul nu a cedat tezaurul minţind că acesta ar fi fost transportat la Mitropolia de la Iaşi[12]. Astfel, obiectele bisericeşti deţinute de Mănăstirea Secu au fost salvate prin acţiunea curajoasă a stareţului Ilarion Bălăuţă.

În Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei se găseşte următorul document legat de obiectele bisericeşti adunate şi predate Mitropoliei de la Iaşi: „Se constată prin acest jurnal că dl. Al. Tzigara-Samurcaş ... a depus la Mitropolia din Iaşi 7 lăzi numerotate de la 1 până Ia 7 inclusiv, legate cu cercuri de fier, şi care poartă în ceară sigiliu Muzeului de a Artă Naţională.

[7] ANIC, MCIP, fond Direcţia Contabilităţii, Dosar nr. 231/1916, f. 4, f. 21 – Copia Raportului nr. 357 din 26 octombrie 1916 al Stăreţiei Mănăstirii Neamţului.
[8] Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, doc. nr. 3687/3 noiembrie 1916.
[9] Viorica Moisuc, op. cit., p. 179.
[10] Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, Sfânta Mânastire Agapia, Judeţul Neamţ, doc. nr. 254/1916.
[11] Viorica Moisuc, op. cit., p. 180.
[12] Ibidem, p. 182.

Toate aceste lăzi, fără a se deschide, au fost depuse în vechea biserică Sfântul Gheorghe şi date în păstrarea marelui eclesiarh al Mitropoliei. Drept care s-a dresat acest jurnal în 4 exemplare, din care unul se va păstra în arhiva Cancelariei Mitropolitane, altul se va înainta Ministerului de Culte A.C.B., iar două s-au încredinţat d-lui Al. Tzigara-Samurcaş. Mare Eclesiarh, Policarp Leca"[13].

Obiecte bisericeşti valoroase au fost adunate şi din mănăstirile Mitropoliei Ungrovlahiei, ameninţată de ocupaţia germană. Astfel de obiecte s-au ridicat şi de la Mănăstirea Bistriţa, din judeţul Vâlcea. Printre obiectele de mare valoare care au fost adunate de la acestă mănăstire, procesul-verbal pomeneşte de o serie de cruci vechi, un chivot de argint, o Sfântă Evanghelie de argint din timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu, o cădelniţă de argint, o cristelniţă de argint, o anaforniţă mare de argint, un engolpion de argint, 40 de nasturi auriţi, două mâini argintate ale unor sfintele moaşte, două candele de argint suflate cu aur, două sfeşnice de argint, două sfeşnice de argint aurit şi un policandru de argint[14]. De la Mănăstirea Horezu s-au ridicat: un potir aurit brâncovenesc, şapte candele de argint aurit, două ripide, o cădelniţă, o anaforniţă de argint, o steluţă aurită, două linguriţe de argint, două sfeşnice de argint aurit, mai multe veşminte vechi, o ladă de Braşov şi două covoare vechi[15]. Din procesul-verbal încheiat la 23 octombrie 1916, la Mănăstirea Dintr-un Lemn, aflăm că de aici au fost ridicate două Evanghelii cu coperţi de argint aurit, o anaforniţă de argint aurit, o cădelniţă de argint, o pereche de paftale de argint aurit şi câteva ţesături vechi[16].

O soartă diferită au avut bunurile Episcopiei Argeşului. Datorită ameninţării ofensivei germane, la 20 noiembrie 1916, obiectele bisericeşti şi sfintele moaşte ce aparţineau Episcopiei Argeşului au fost mutate la Mănăstirea Antim din Bucureşti, fost metoc al episcopiei. În Arhiva Sfântului Sinod se mai găseşte inventarul acestor obiecte care a fost făcut la 17 mai 1917[17]. Astfel, sfintele moaşte şi obiectele sacre de la Curtea de Argeş, de la Biserica Domnească şi de la Biserica episcopală, au fost transportate la Bucureşti şi aşezate la Antim pentru a fi salvate de ororile războiului. Moaştele Sfintei Filofteia, Mâna Sfântului Nifon, capetele Sfinţilor Nifon, Serghie, Vah şi cel al muceniţei Tatiana, toate aşezate în ferecături şi cutii de argint au fost aşezate în biserica Tuturor Sfinţilor din Mănăstirea Antim[18]. Aceste odoare împreună cu alte multe obiecte bisericeşti nu au luat, din fericire, drumul Rusiei cum s-a întâmplat cu tezaurul mănăstiresc strâns de Alexandru Ţigara Samurcaş şi trimis la Moscova, unde se găseşte şi astăzi. După aproape un an, la 20 august 1917, Sfintele Moaşte şi o parte din odoarele Episcopiei Argeşului au fost înapoiate Episcopiei Argeşului şi transportate la Curtea de Argeş cu un vagon special, însoţit de preotul Ovidiu Musceleanu, delegat din partea Cancelariei Sfântului Sinod şi Virgil Drăghiceanu, restauratorul Comisiei Monumentelor Istorice. Odoarele au fost primite de arhiereul Evghenie, locotenent al Episcopiei de Argeş şi de mai multi preoţi din oraş[19]. O parte dintre odoare au rămas la Bucureşti din dispoziţia Casei Bisericii condusă atunci de Grigore Pişculescu (Gala Galaction), ele neputând fi transportate. Astfel, chiar prin grija autorităţilor de ocupaţie germane, obiectele bisericeşti ale Episcopiei Argeşului nu s-au pierdut.

[13] Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, doc. nr. 2.415/3 noiembrie 1917; Constantin Claudiu Cotan, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, Edit. Universitară, Bucureşti, 2015, pp. 113-119.
[14] Viorica Moisuc, op. cit., p. 183.
[15] Ibidem, p. 184.
[16] Ibidem, p. 186.
[17] Arhiva Sfântului Sinod, Dosar nr. 144/1917, f. 22; f. 33, f. v.
[18] Arhiva Sfântului Sinod, Dosar nr. 144 /1917, f. 33.
[19] Arhiva Sfântului Sinod, Dosar nr. 144 /1917, f. 43.

Pe lângă Tezaurul Băncii Naţionale au mai fost trimise în Rusia şi o parte din arhivele statului şi ale ministerelor, mai multe din picturile lui Grigorescu şi alte tablouri rare din pinacoteca statului, din Muzeul Kalinderul sau din colecţii particulare. La acestea se adaugă odoarele mănăstireşti din Moldova şi Muntenia, preţioasele manuscrise şi documente ale Academiei Române, 300 pergamente cu peceţi domneşti, 25 de volume manuscrise în limba română sau slavonă, dar şi "Răspunsul Mitropolitului Varlaam la Catehismul calvinesc". Alături de acestea a luat drumul Moscovei şi Tezaurul de la Pietroasele[20].

Despre aceste evenimente a consemnat şi Al. Tzigara-Samurcaş în memoriile sale: „Venind la Bucureşti cu obiectele salvate, m-am prezentat la 18 oct. principelui moştenitor, care mă autoriză a purcede de urgenţă la fel la M-tirile din Oltenia. De la Râmnicul Vâlcei, Horezu, Arnota, Tismana, M-rea Dintr-un lemn, Surpatele, Govora am procedat la fel ca în Moldova. La 24 oct. m-am îndreptat spre M-rea Cornetu unde n-am putut ajunge, căci, trecând de satul Călineşti, incendiat prin bombele inamice de pe celălalt mal al Oltului, am fost oprit la liniile de tragere ale artileriei noastre comandate de maiorul Panaitescu, generalul de mai târziu, care nu mi-a permis a merge mai departe, aflând că o bombă inamică pătrunsese turla bisericei. Trecând la M-rea Cozia, apoi la 25 oct. la Curtea de Argeş, de unde de îndată am ridicat Evanghelia ilustrată de regina Elisabeta. Cu un camion automobil, toate aceste obiecte au fost aduse la Bucureşti unde, de îndată, am procedat la inventarierea şi fotografierea lor.... Din păcate nu numai aceste odoare bisericeşti au fost pierdute, ci şi altele încă mai preţioase..."[21].

Interesant este faptul că autorităţile germane de ocupaţie nu au confiscat obiectele de artă sau cele din metale preţioase care au rămas în bisericile ortodoxe. Nevoia de metale pentru industria de război a determinat aceste autorităţi să ridice însă clopotele bisericilor şi mănăstirilor.

În urma înţelegerilor politice cu Rusia, în 1935, au fost restituite din acest tezaur arhivele statului român şi cele ale instituţiilor particulare, dar şi câteva bunuri bisericeşti, în special cărţi, în 1443 de lăzi. Cu această ocazie au fost restituite, cu unele lipsuri, documentele şi manuscrisele Academiei Române. În anul 1956 a fost retrocedat parţial Tezaurul de la Pietroasele (din secolul al IV-lea şi descoperit în secolul al XIX-lea), care este expus astăzi la Muzeul Naţional de Istorie al României. Împreună cu acest tezaur unic au mai fost repatriate în România 120 de tablouri semnate de Nicolae Grigorescu, mai multe obiecte bisericeşti, vase liturgice din aur și argint, cărți și miniaturi vechi, 156 de icoane, 495 de obiecte de cult religios şi 418 tapițerii. Din nefericire aceste bunuri nu au fost catalogate cu rigoare, astfel încât nu ştim cu precizie câte dintre obiectele bisericeşti au revenit în ţară. După anul 1989 s-a redeschis un nou dialog cu Rusia pentru dobândirea Tezaurului ţării noastre[22]. Cu această ocazie şi Patriarhia Română a întocmit un raport referitor la obiectele bisericeşti ce au fost transportate la Moscova, în dorinţa recuperării acestora.

Bibliografie:

[20] Mihail Gr. Romaşcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Edit. Globus, Bucureşti,1934, pp. 40-42.
[21] Vezi Alexandru Tzigara-Samurcaş, *Memorii,* vol. II (1910-1918), Edit. "Grai şi suflet-Cultura Naţională", Bucureşti, 1999.
[22] Vezi Ioan Scurtu, *Tezaurul României de la Moscova*, Edit. Enciclopedică, 2014.

Izvoare indedite:

Arhiva Naţională Istorică Centrală, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (ANIC, MCIP), fond Direcţia Contabilităţii, Dosar nr. 223/1916.

Arhiva Naţională Istorică Centrală, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (ANIC, MCIP), fond Direcţia Contabilităţii, Dosar nr. 231/1916 – Copia Raportului nr. 357 din 26 octombrie 1916 al Stăreţiei Mănăstirii Neamţului.

Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, doc. nr. 3687/3 noiembrie 1916.

Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, vol. I, Sfânta Mânastire Agapia, Judeţul Neamţ, doc. nr. 254/1916.

Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Dosar nr. 81, Războiul 1916-1918, doc. nr. 2.415/3 noiembrie 1917.

Izvoare edite:

Cotan, Claudiu Constantin, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, Edit. Universitară, Bucureşti, 2015.

Meletie Mitrofor, *Istoria Sfintei Monastiri Neamţu în timpul marelui război 1916-1918*, Tipografia Mănăstirii Neamţu, 1927.

Moisuc, Viorica, *Românii şi politica externă rusească. Un secol din istoria Tezaurului românesc „păstrat" la Moscova (Studiu şi Documente)*, Edit. Demiurg, Iaşi, 2013.

Romaşcanu, Gr. Mihai, *Tezaurul român de la Moscova*, Edit. Globus, Bucureşti, 1934.

Moisiuc, Viorica, Calafeteanu Ion, Botoran, C-tin, *Tezaurul României la Moscova. Documente (1916-1917)*, Edit. Globus, Bucureşti, 1993.

Netzhammer Raymund, *Episcop în România*, vol. I, ediţie realizată de Nikolaus Netzhammer şi Krista Zach, trad. de George Guţu, Edit. Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Scurtu, Ioan, *Tezaurul României de la Moscova*, Edit. Enciclopedică, 2014.

Tzigara-Samurcaş Alexandru, *Memorii*, vol. II (1910-1918), Edit. „Grai şi suflet-Cultura Naţională", Bucureşti, 1999.